

*Dr. İlhan AKBULUT

VAKIF KURUMU, MAHİYETİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

GİRİŞ

Tarihi kaynaklar, Türklerin dünyanın en eski ulusları arasında yer aldığını göstermektedir. Türk tarihi, Eski Çağ'dan Yakın Çağ'a kadar, en az diğer Avrupa ülkeleri kadar, zengin arşiv ve envanter sistemine sahip bulunmaktadır. Yaklaşık ikibinbeşyüz yıldan bu yana kurulan Türk devletlerinde, birisi tarihi misyonunu tamamlarken, onları takip eden Türk devleti bir öncekinin bıraktığı yerden genellikle aynı devlet geleneği ile yaşamını sürdürmüş ya da geleneği daha da geliştirmiştir. Türk devlet geleneğinin Orta Çağ sonlarına doğru edindiği yüzlerce yıllık deneyim ve birikim belki de Osmanlı'nın yüzyıllarca üç kıtaya hakim bir "süper güç" olmasının başlıca nedenidir. Devlet yönetimi, sosyal ve kültürel sistem ve yaşamlarıyla Türk devletlerinde hiçbir zaman birbirlerinden ayrı bir karakter ortaya koymamış, aksine birçok bakımdan daima birbirlerini etkilemiş ve bütünleşmişlerdir.

Osmanlılar da, kendilerinden önceki Türk ve İslam devletlerinin yönetim usullerini ve siyasi kurumlarını alarak kendi toplumlarının gereksinimlerini karşılayacak biçimde geliştirdiler. Osmanlı Devleti, kuruluş dönemlerinde daha çok Müslüman Türk'lerden oluşan türdeş ve basit yapıya sahipti. Ancak İstanbul'un fethinden sonra, devlet çok genişlemeye başlayınca, yeni fethedilen yerlerde yaşayan değişik soy ve dinden insanların katılmasıyla insan unsuru bakımından kozmopolit bir yapı kazandı. Devletin yıkılışına kadar da bu yapı korundu.

I- VAKFIN HUKUKİ MAHİYETİ, TANIMI VE GELİŞİMİ

1- Vakfın Hukuki Mahiyeti

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan önceki döneminde komün idareleri ve komün işleri devletin asıl görev ve icraatlarının dışında kalıyordu¹. Aynı zamanda bayındırlık ve ziraat gibi hizmetler de devletin görev sahasına girmemişti. Osmanlı kanunnamelerinde sadrazamların yetkilerinden bahsedilirken, bu

yetkilerin hangi sahalarda kullanılacağı da gösterilmekteydi. Bazı padişahlar bugün devlet görevlerinden olan su tesisatı, köprü ve saire gibi bayındırlık eserlerini devlet başkanı sıfatıyla değil, hayırsever bir insan olarak ve vakıf suretiyle yaptırmışlardır.

Vakıf müessesesi, tarihi gelişimi içerisinde genişleyerek hayat boyunca insanlığın ihtiyaç duyduğu bütün konuları ele alıp işlemiş ve ortaya çıkan çeşitli meseleleri çözebilen bir müessese olmuştur. Milli kültürümüze bakacak olursak, birçok medeniyetlere beşiklik yapmış Anadolu'da kamu hizmetlerinin, bir Türk ve İslam müessesesi olan vakıf yoluyla yapıldığını görürüz. Bu vakıflar güncelliğini koruyor ve gayelerini gerçekleştiriyorsa kuruluşundaki sosyal dengeye verilen önem sayesinde.

Vakıf, insanlarla beraber mevcut olan karşılıklı dayanışma ve başkalarına iyilik yapma duygusunu, hukuki statüye kavuşturan ve ona süreklilik kavramını sağlayan, tüzel kişiliğe sahip hukuki ve sosyal bir müessesedir.

Cemiyetin ahlaki, dini ve sosyal anlayışı, insanları hayır işlemeye, iyilik yapmaya, birbirlerine yardım etmeye teşvik etmekte, kişinin yalnız kendini düşünmesini ve sırf endişe ile yaşamamasını ve servet edinmesini hoş karşılamamaktadır.

İyilik ve yardım etme duygularının eseri olarak, insan hayatının zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda, ilk Çağlar'dan başlayarak faydalı çalışmalar yapılmış ve muhteşem eserler meydana getirilmiştir. Bu çalışmaların en belirgin ve sürekli olanlarını ise "Vakıf" şeklinde sistemleştirilenler olmuştur.

İslamiyet'in yayılmasıyla hızlı bir şekilde gelişme kaydeden vakıflar, yüzyıllar boyunca

* Yeditepe Hukuk Fakültesi.

¹ Komün, bir mıntıka sakinlerinin aynı yerde toplu bir surette yaşamaktan doğan müşterek umumi ihtiyaçlarını karşılayan, amme hizmetlerini ifa eden ve hükmi şahsiyeti haiz bir amme idaresidir. Geniş bilgi için bkz. S. Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, II.C, 3. Bası, İstanbul 1966, s. 992.

bütün İslam ülkelerinde bir çok sosyal, ekonomik, kültürel ve hayırlı hizmetler yaparak İslam toplumunda derin tesirler bırakmıştır. Bilhassa öteden beri yardımseverliği ile milletler arasında seçkin bir yeri olan Müslüman Türk'lerin kurdukları vakıflar, diğer milletlere örnek teşkil edecek nitelik ve nicelikteki eserleriyle önemli gelişmeler kaydetmiştir.

İslam dininin hayır ve yardımlaşma hakkındaki ahlaki prensipleri ve uhrevi (ahrete ait) mükafat telkinleri, dini ve hayır kurumları meydana getirmek hususunda, başta varlıklılar olmak üzere bütün Müslümanları harekete geçirerek topluma hizmet eden bir çok müesseseler kurmada adeta yarış etmelerine sebep olmuştur. Yüzyıllar boyunca kadın-erkek, varlıklı-varlıksız birçok kimseler, mallarının tamamını veya bir kısmını iyilik ve hayır işlerine tahsis ederek vakıflar kurmuşlardır. Yüksek insanlık duygularını yaymak, başkalarını sevmek ve düşünmek, zayıfları ve kimsesizleri kayırmak, yurdu ve yurttaşları korumak ve yükseltmek gibi konularda atalarımızın çok ince görüş ve buluşları, kurdukları vakıflarda uygulama alanı bulmuştur.

2- Vakfın Tanımı

Türk-İslam düşüncesinin önemli ürünlerinden biri olan vakıf müessesesi, çok yönlüdür. Dini ve milli yönlerinin yanında, oldukça geniş ve kapsamlı bir faaliyet alanına sahiptir. Bu itibarla vakfın tanımlanması da bakış açısı yönünden farklılıklar göstermektedir.

İslam hukukunda klasik kaynaklar vakfı Hanefi hukukçulardan İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne uygun olarak, "bir malı kullanım hakkı şahıslara, mülkiyet Allah'a ait olmak üzere başkasının mülkiyetine vermek (temlik) veya mülkiyetini almaktan (temellük) alıkoymak" diye tanımlamaktadır².

Mülkiyeti Allah'a ait olmak mecazi bir ifadedir. Hiçbir gerçek şahsın mülkiyetinde bulunmadığını ifade etmek için kullanılmıştır³.

Vakfın temelinde yatan ana düşünce, Allah rızası, hayır duygusu, insanlık ve yurt sevgisidir. Vakıf kuranlar, helal mallarını seve seve kendi mülkiyetlerinden çıkarıp Allah rızası için vakfederek, gelirini toplumun yararına bırakmışlardır. Tarlalar, çiftlikler, değirmenler, köyler, ormanlar, bahçeler, zeytinlikler, nehirler, göller, madenler, evler, dükkanlar, hanlar, hamamlar, mer'alar, su kaynakları gibi birçok varlıklarını vakfederek varlıklarıyla fakir fukaranın korunup gözetilmesini, ille hizmet edilmesini ve bir çok sosyal, kültürel hizmetlerin ifasını şart etmişlerdir. Kurulan bu vakıflar, kurucularının maddi varlıklarıyla uygun olarak büyüklük - küçüklük arz etmekte ise de, önemli olan niyetlerindeki güzellik, hayır duygusu ve insanlık sevgisidir. Bunun içindir ki, hayır ve hayır hizmetinde bulunmak için vakıf kurma işinde hükümdarlar, sultanlar, hanım sultanlar, vezirler, devletin ileri gelenleri ve büyük servet sahipleri yanında orta halliler, kendileri fakir fakat gönülleri zengin hayırsever kimseler de yer almışlar, onlar da bu işte geri kalmamışlardır.

Vakıflar dini inanç ve düşüncelerin güçlü olduğu müesseseler olarak, siyasi çalkantıların, idari iktidarsızlıkların dışında kalmışlar ve bu sayede toplum hayatımızda, istikrar ve devamlılık sembolü olmuşlardır. Vakfedilen gayrimenkuller, herhangi bir nedenle müsadere edilemeyeceği, kullanım alanı değiştirilemeyeceği ve vakfiyedeki esaslara aykırı davranmadıkça, mütevellileri değiştirilemeyeceği için bu müesseseler, siyasi ve idari müdahalelerin dışında kalmışlardır⁴. Toplum içerisinde gelir dağılımı eşitsizliğinden doğacak sosyal patlamaların önlenmesi ve tahakkuk

² İşeri, Ahmet, "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nevileri ve Hukuki Mahiyetleri)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XXI, S.1-4, Ankara 1964, s.199; Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s.42; Berki, Ali Himmet, *Vakıflar*, C.1, İstanbul 1940, s.40; Arsebük, E., *Başlangıç ve Şahsın Hukuku*, Ankara 1938, s.304.

³ Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, 3. Baskı, İstanbul 1999, s.253.

⁴ Yalçın, Aydın, *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara 1979, s.184.

ettirildiği cemiyetlerde sınıf farkının oluşmaması yönleriyle kitlelerin gruplaşarak toplum hayatını sarsan olumsuz davranışlarını önlemiş, sosyal adalet ve hizmet dağılımında büyük görevler ifa etmiştir. Bu hizmetleri kişisel servetleri sosyalleştirip kamu hizmetine sunarak, sırf ahlaki ve insani görev anlayışıyla yapmıştır. Geliştirilen bu vakıf sisteminin bir sonucu olarak toplumumuzda sınıf farkı oluşmamıştır. Vakıflar, bu ahlaki ve insani ödevin yerine getirilmesinde kişilere yardımcı ve faydalı olabilecek müesseselerin en elverişlisi, en sağlamıdır. Vakıflar, bünyeleri itibarıyla, kurucuların adlarını ve gerçekleşmesini arzuladıkları gayeleri, ebedi surette devam ettirecek emin ve hukuki yapıya da sahiptirler.

Kişileri, hayatın getirdiği her türlü olumsuzluklara karşı koruması ve bundan daha önemlisi, iç huzur ve asayişin sağlanarak cemiyet hayatını ahenkli hale getirici rolünden dolayı; İslam-Türk kültürü vakıf kurulmasını "insanların en ziyade muhtaç olduğu şeyi vakfetmek, vakıfların en hayırlısıdır" inancı ile yüzyıllar boyunca teşvik etmiştir⁵.

Vakfın meydana getiriliş sebeplerini üç ana esasta toplayabiliriz; birinci sebep, dini inançlara bağlı olan Müslüman-Türk milleti kendisine vakfa hizmet bakımından dünya tarihine, dünya milletlerine örnek göstermişlerdir. Onun içindir ki, camiler, mescitler, türbeler, kabristanlar, namazgâhlar dini bakımdan vakıf ailesine dahil olan unsurlardır. Vakfın doğmasını sağlayan ikinci sebep, sosyal sebeplerdir. Bunlar içinde; hanlar, kervansaraylar, hamamlar, imarethaneler (aşevleri), çeşmeler, sebiller, darüşşifalar (hastaneler), havuzlar ve kuyular bu kategoriye girmektedirler. Üçüncü sebep ise, kültürel sebeplerdir. Bunlar arasında medreseler ve kütüphaneler gelir.

Görüldüğü gibi vakıf; insanın insana, hatta insanın bütün canlılara sunabileceği hizmetlerin hepsini hizmet anlayışına sindirip sığdıran; özveri ve hoşgörüyü, en geniş ve en medeni bir

şekilde uygulama alanına koyan, temelinde insan sevgisine dayanan duygulardır.

3- Vakfın Hukuki Gelişimi

İslam dünyasında vakıf müessesesinin Hz. Peygamber zamanında başladığını görmekteyiz. Hz. Peygamber, Hicretin 32. yılında Medine'de kendisine ait yedi hurma bahçesini vakfedip, gelirini "havadis-i dehr"e, yani İslamın müdafaasını icap ettirecek hadiselerle, zorunlu ihtiyaçlara tahsis etmiştir. Fedek hurmalığını da İbnü's-sebil'e, yani yiyecek ve içeceği tükenmiş, parasız kalmış yolculara ve Hayber hurmalığını üçe taksim ederek, iki hissesini Müslümanların ihtiyaçlarına ve bir hissesini ehl ü iyaline yani bakmakla yükümlü olduğu kimselere ve bundan bir şey artarsa fakirlere ve muhacirlere (başka yerlere gidecekler) tahsis etmiştir. Böylece de, bir vakfa ait gelirlerin bir kısmının vâkıfın ailesine tahsisi hakkında cevaz (izin) meydana gelmiş bulunmaktadır.

İslam fıkında bir vakfın kuruluşu için sadece kanuni yetkisi olanlardan kurulu bir mecliste ve Müslüman tanıkların huzurlarında bunu söylemek yeterli görülmüştür. Bunun dayanağı ise, Hz. Peygamberin Medine'deki hurmalıklarını bu şekilde, yani sözlü olarak vakfetmesidir⁶.

Hz. Peygamber, sahabelere de vakıf yapmalarını tavsiye etmiştir. Hz. Ömer'in bir sorusu üzerine vakfı, "aynını hapset, semere ve menfaatlerini sadaka ver" şeklinde tarif de etmiştir.

⁵ İşeri, Ahmet, *Türk Medeni Kanununa Göre Vakıf*, Ankara 1968, s.2. Geniş bilgi için bkz. Bülent Köprülü, "Tarihte Vakıflar", *Ankara Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.VIII, S.3-4, Ankara 1951, s.495 vd; Mustafa Reşid Belgesay, "Vakıf Maddesi", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul 1954, s.131.

⁶ Sertoğlu, Mithad, "Osmanlı Devleti Zamanında Kurulan Vakıflarda 'Mektubiyet' Meselesi ve Bunun Hukuki Durumu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı)*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982, s.716.

Sahabelerden Cabir isminde birisi, "Ben Mekke'li ve Medine'li Müslümanlardan mal ve kudret sahibi bir kimse bilmem ki, vakıf yapmış olmasın" diyerek, bu konudaki hukukçuların ittifakına (icma'a) işaret etmektedir⁷. Hz. Peygamberin vakıf hizmetini başlatmasından sonra, Müslümanlar onun bu hareketine destek vererek her şeylerini Allah rızası için vakfetmeye başladılar. Bu vakfetme işi öylesine ileri götürüldü ki, vakfedecek bir şeyleri bulamayanlar, yeryüzünü dolaşarak, insanlığa iyiyi, güzeli ve doğruyu anlatmak üzere ömürlerini vakfettiler⁸.

İslam dini, özünde bulunan insani, ahlaki, sosyal ve dini düşüncelerle vakıf kurulmasını, kişinin iktisadi varlığından başka insanların da yararlanmasını teşvik ediyordu. İslam hukukunda da, Roma hukukundan farklı olarak, vakfa tüzel kişilik kazandırılmıştı. Nitekim, vakfedilen mal, "Allah'ın mülkü" sayılmakla, kişinin özel mülkiyetinden ayrılıyor ve bağımsız, tüzel kişiliği olan mal varlığı haline geliyordu⁹.

Türklerin İslamiyet'i kabulü, bilhassa Abbasi devletinin parçalanarak yerine Selçuklu devletinin kurulmasıyla doğudaki Müslüman halk Türklerin egemenliğine girmiş, bu suretle Türkler İslam dini ve hukukunun geliştirdiği vakıf müessesesini yaygın hale getirmeye başlamışlardır¹⁰.

Osmanlı döneminde 26.798 vakıf kurulduğu, ancak tespit edilemeyenlerle bu miktarın 50.000 civarında olabileceği, kaynak araştırmalarında belirtilmektedir. XIX. yüzyılda başkent İstanbul'un taşınmaz mallarının üçte ikisi vakıf malları idi¹¹. Gerçekten, yollar, köprüler yapımı ve sulama çalışmaları gibi kamu işleri; hastaneler yapımı ve fakirlere yardım gibi sosyal yardımlaşma faaliyetleri; eğitici ve öğretici kadronun ücretlerini, talebelerin bakımını, medreseler ve kütüphaneler yapımını teminat altına almaya yönelik kültür işleri; camiler inşası gibi din hizmetleri Osmanlı Devleti'nde vakıflar yoluyla idare ediliyordu.

II- VAKIF MUAMELESİNİN GEÇERLİK ŞARTLARI

Geçerli bir vakıftan söz edebilmek için bulunması gereken unsurları şu şekilde belirtebiliriz:

1. Vakfeden kişi (Vâkıf): Vakfeden, vakfı kuran kimsedir. Bir aynı vakfeden kişiye vâkıf denir. Her vakıfta mutlaka bir vakfedenin bulunması gerekir. Vakfeden, vakıf ehliyetine sahip olmalıdır. Vakfeden, tam edim ehliyetine sahip olduğu takdirde, vakıf ehliyetine de sahip olur. Tam edim ehliyeti, vakfedenin akıllı ve reşit olarak buluşa ermesini gerektirir. Mümeyyiz ve gayri mümeyyiz küçükler, akıl hastaları ve bunamış kimseler, vakıf ehliyetine sahip değildirler. Edim ehliyetine sahip kadınlar da erkekler gibi vakıf kurabilirler.

Vakıf, hukuki akiddir. Bu akidle kişi normal olarak Allah'a yakın olma gayesiyle menkul veya gayrimenkul bir veya daha çok mülkünün dini, hayri veya içtimai bir gayeye devamlı olarak tahsis eder. Bu gayenin derhal ve mutlak bir tarzda gerçekleşmesi zaruri değildir¹². İslam hukukunda gerçek şahıslar gibi hükmi şahıslar da vakfeden olabilirler.

Ölüm hastalığında vakıf kurmak caizdir¹³. Vakfedenin ölüm hastalığında yaptığı vakıflar, alacaklılar ve mirasçıları açısından ayrı ayrı değerlendirilir. Alacaklılar, vâkıf borca batık

⁷ Cın, Halil-Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, 2.Cilt, Konya 1989, s. 30.

⁸ Özdamar, Mustafa, "Vakfetmek", *Vakıflar Dergisi*, S.XIX, Ankara 1985, s.5.

⁹ Hatemi, Hüseyin, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, C.1, İstanbul 1979, s.54.

¹⁰ Güneri, Hasan, *Türk Medeni Kanunu Açısından Vakıflar Araç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri*, Ankara 1976, s.3.

¹¹ Cansel, Erol, "Vakıf Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", *Vakıflar Dergisi*, S.XX, Ankara 1988, s.323.

¹² Yediyıldız, Bahaeddin, "Müesseseler-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde 18. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, S.XV, Ankara 1982, s.26.

¹³ İkinci, Ekrem Buğra, "Eski Hukukumuzda Ölüm Hastasının Tasarrufları", Prof. Dr. S. S. TEKİNAY'a Armağan, Marmara Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1999, s.204.

olması halinde vakıflarını iptal ettirebilirler. Borca batık değilse, borç kadarı iptal olunur. Mirasçılar ise, terekenin üçte birini aşan vakıflara icazet verebildikleri gibi iptal de ettirebilirler¹⁴.

2- Vakfedilen Mal (Mevkuf) : Vakfın konusuna "mevkuf" veya "Mahal-i vakıf" denilmektedir. Vakfedilen mal, malum ve muayyen olmak ve vakfedildiği zamanda vâkıfın mülkü olması gerekir. Belirlilik ilkesi, hangi malın vakfedilmiş olduğunu tayine yarar. Bir kimsenin, mallarını belli etmeden vakfetmesi, vakıfta tereddüt doğuracağı için geçerli değildir. Mevcut olmayan aylar ve alacak hakları vakfedilemezler. Yalnız ölüme bağlı olmak ve hayra tahsis edilmek ve terekenin 1/3 ünü geçmemek üzere, bir kimse diğer bir kimsede olan alacak hakkını vakfedebilir¹⁵. Vakfedilecek ayn sürekli, yani bozulmaz ve değişmez olmalı, bundan başka, bir yarar sağlamalıdır. Aslında sadece taşınmaz mallar vakfedilebilirse de, taşınabilir malların da vakfedilip edilemeyeceği konusunda anlaşmazlık vardır. Bununla beraber menkul akara (gelir sağlayan mal) ve gayrimenkule tabi olarak, mesela bir çiftlik vakfedildiği takdirde içinde bulunan aletler, hayvanlar ve başka şeyler birlikte vakfedilebilir. Yine menkulün vakfı hakkında örf ve adet varsa başlı başına vakfı caizdir¹⁶. Mütakavvin mal, dinen kullanılması helal olan ve ayrıca üzerinde mülkiyet ve zilyetlik kurulabilen mal demektir. Bu nitelikte olmayan bir malın vakfedilmesi mümkün değildir.

Devletin siyasi ve mali kudretinin artmasıyla orantılı olarak gelişen vakıflar iki kısımda ele alınabilir. Bunlardan birincisi "aynıyla intifa olunan", yani bizzat kendisinden yararlanan vakıflardır. Bu tür vakıflara "müessesatı hayriyye" adı verilmekteydi. Bu grup içerisinde camiler, mescidler, medreseler, mektepler, imaretler, kervansaraylar, zaviyeler, hastaneler, kütüphaneler, sebiller ve mezarlıklar girer. İkinci kısım ise "aynıyla intifa olunmayan" fakat birincilerin sürekli ve düzenli

biçimde işlenmesini temin eden bina, arazi, nakit para vs. gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflardır ki, bunlara Osmanlılarda "asl-ı vakıf" ismi verilmiştir. Birbirini tamamlayan bu iki tür vakfın bilhassa Osmanlılarda büyük bir gelişme içine girdiği görülür. Nitekim 1540 senelerinde yalnız Anadolu Eyaleti'nde bu şekilde vakıf yoluyla 45 imaret, 342 cami, 1.055 mescit, 110 medrese, 626 zaviye ve tekke, 154 muallimhane, 1 kalenderhane, 1 mevlevihane, 75 büyük han ve kervansaray işletilmekte, 121 müderris, 3756 hatip, imam ve müezzin ile 3.299 şeyh, şeyhzade, kayyum, talebe veya mütevelliyeye maaş verilmekteydi¹⁷.

3- İrade Beyanı : Vakfedenin vakıf iradesini açıkça beyan etmesi gerekir. İrade beyanı bir şekle bağlı değildir. Vakıf iradesinin kesin olması, erteleyici (taliki) veya bozucu (infisahi) bir şarta bağlı tutulmaması gerekirdi. Vakıf kurma iradesinin bir süreye bağlanması da caiz değildir. Zira vakfın gerçekleşmesi şüpheli gelecek bir olaya (şarta) veya süreye bağlanması, vakfın kesinlik ve süreklilik ilkeleriyle bağdaşmazdı. Vâkıf, vakıf senedine hukuka aykırı olmamak şartıyla dilediği şartı koyabilir, vakıftan kimlerin ne ölçüde yararlanacağını, vakfın nasıl yönetileceğini, gelir getiren malların nasıl kullanılacağını tayin edebilir. Vâkıf, vakfı senedine belirttiği şartları, kuruluş anında bu hakkı saklı tutmamışsa kural olarak sonradan değiştiremez. Ancak burada değiştirilemez denilen şartlar vakfın iradesiyle ilgili olmayıp, vakıftan yararlananlar ve

¹⁴ Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, *age.*, s.34

¹⁵ Eren, Fikret, "Osmanlı Dönemi Vakıfları", V. *Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1988, s.196.

¹⁶ Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, 4.Baskı, Turhan Kitabevi Ankara 2002, s.295; Aydın, M.Akif, *age.*, s.260; Hatemi, Hüseyin, *Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi*, İstanbul 1969, s.100; Berki, Ali Himmet, *age.*, s.52.

¹⁷ Barkan, Ö.L.-Ayverdi, E.H., *1953 (1546) Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul 1970, s.117; Barkan, Ö.L., "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, S.2, Ankara 1969, s.236.

yararlanma şekliyle ilgili şartlardır. Yönetimle ilgili şartları hakimin izniyle vâkif her zaman değiştirebilir¹⁸. Zaten vakıf tabirinden anlaşılan, bir kimsenin muayyen bir malını mal varlığından çıkararak ona müstakim bir varlık izafe etmesi ve zamanla sınırlı olmamak üzere gelirlerini bir hayır cihetine tahsis etmesidir. Genellikle hayır cihetine tahsiste ammenin menfaati de söz konusu olmaktadır. Vâkifin iradesi ve diğer şartların oluşmasıyla artık vakfa konu teşkil eden mallar Allah'ın mülkü hükmünde sayılmaktadır¹⁹.

Vakfın kurulmasından sonra vâkifin bu işlemi dönüp dönemeyeceği tartışılmıştır. Ebu Hanife, vâkifin vakıftan dönebileceği görüşündedir. Ebu Yusuf'a göre ise, bu konuda irade beyanının ortaya konmasından sonra, vâkif bu işlemi dönemez. Türk hukukunda Ebu Yusuf'un belirttiği görüş uygulanmış ve mahkemeler bu görüş doğrultusunda kararlar vermişlerdir²⁰.

Osmanlı hukukunda vakıf irade beyanı, geçerliliği yönünden herhangi bir şekil şartına tabi değildi. Vakfın kurulması için, irade beyanının sözlü olması yeterli idi. Bunun yazılı veya resmi şekilde olması şart değildi. Osmanlı hukukunda yazılı şekil, sadece vakfın hüküm ve şartlarının bilinmesi yönünden faydalıydı. Vakıf, vakfedenin sağlığında hüküm doğurmak üzere sözlü bir beyanla yapılabileceği gibi, vasiyet yoluyla da yapılabilirdi.

4- Vakıftan Yararlananlar (Mevkufun Aleyh): Vakıftan yararlananlara Mevkufun Aleyh denmektedir. Mevkufun Aleyh'in tespiti, aynı zamanda vakfın gayesinin de tespiti anlamına gelir. Vakıftan yararlananlar, genellikle üçüncü kişilerdir.

Okul, cami, yol, çeşme gibi, kamu yararına kurulan hayır kurumu niteliğindeki vakıflardan toplumun tümü, herkes yararlanırdı. Buna karşılık, aşhane, düşkünler ve yetim yurdu ya da yoksullar için yaptırılan hastahane gibi vakıflardan sadece fakir ve düşkünler istifade ederdi.

Ruh ve akıl hastaları XVIII. yüzyıla kadar Avrupa'da Şeytan ile işbirliği yapan mel'un mahluk muamelesi görüyor ve çok defa diri diri yakılarak vücutlarından Şeytan çıkartılıyordu. Buna mukabil Müslümanlar nazarında bu çeşit insanlar, hastalanmış insanlar olarak görülüyordu. Atalarımız böyle hastalar için ayrı hastaneler yapmışlar, halkın "tımarhane" dediği bu hastanelere "daru'ş-şifa" (şifa evi) demişlerdir. Bunların en önemlisi Edirne'deki II.Beyazid (1481-1512)'in 1484-88 tarihleri arasında yaptırdığı hastahanedir²¹.

Kayseri'deki Gevher Nesibe Sultan Tıp Sitesi 1206 tarihinde kurulup günümüzde de kuruluş gayesini devam ettiren bir vakıf eseridir. Bir rivayete göre; gönlünü verdiği Saray Süvari Birliği Komutanı (Saray Başsipahisi) ile evlenmesine ağabeyi Hükümdar I.Gıyaseddin Keyhüsrev karşı çıkmıştır. Kardeşinin Saray Pervanesi (Saray Nazırı) ile evlenmesini isteyen hükümdar, Başsipahi'yi harbe göndermiştir. Başsipahi'nin cephede şehit olmasına çok üzülen Gevher Nesibe Sultan kederinden hasta olup yatağa düşmüş, yememiş, içmemiş ve sonunda ince hastalığa (vereme) yakalanmıştır. Yapılan bütün gayretler ve zamanın ünlü lokman hekimlerinin çabalarına rağmen Gevher Nesibe'nin derdine çare bulunamamıştır. Bir süre sonra durumu öğrenen ağabeyi Hükümdar I. Gıyaseddin Keyhüsrev kızkardeşini ölüm döşeginde ziyaret etmiş ve ondan son dileğinin ne olduğunu sorarak özür dilemiştir. İşte o zaman Melike Gevher Nesibe, ağabeyisi, hükümdara; ben devasız bir derde düştüm, kurtulmama imkan yok. Hiçbir hekim derdime çare bulamadı, ben artık ahiret yolcusuyum. Eğer dilersen benim mal varlığımla benim adıma

¹⁸ Aydın, M. Akif, age., s.258.

¹⁹ Köprülü, Bülent, "Medeni Kanun Hükümlerine Göre Vakfın (Tesisin) Meydana Gelebilmesi İçin İktiza Eden Şartlarla Vakıfların Nevileri", *Tahir Taner'e Armağan*, İstanbul 1956, s.673.

²⁰ Aydın, M.Akif, age., s.259; Hatemi, Hüseyin, age., s.73.

²¹ Terzioğlu, Arslan, "Ortaçağ İslam-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", *Bellekten*, C.XXXIV, Ankara 1970, s.137.

bir şifahane (hastane) yapmıştır. Bu şifahanede bir yandan dertlilere şifa verilirken bir yandan da devası olmayan dertlere çare aransın. Bu şifahanede ünlü hekim ve cerrah yetişsin. Burada kimse bir kuruş ödemesin, bu benim adıma bir vakıf olsun, buyurmuştur. Hükümdar, gönlüne karşı çıkararak hasta olup bu hallerde gelmesine sebep olduğu kız kardeşinin bu son arzusunu bir vecibe sayarak, hemen 1204 tarihinde hastane kısmının inşasını başlatır. İki yılda tamamlatarak 1206'da hizmete açar. Daha sonra bu şifahanenin sağ yanına Gevher Nesibe Sultan'ın ikinci kardeşi ve 1210-19 yılları arasında Selçuk tahtına çıkan İzzettin Keykavus tarafından Tıphane (Tıp Medresesi) yaptırılmıştır²². Osmanlı hukukunda, bugünkü hukukumuzda olduğu gibi, vakıf muamelesi, tek taraflı bir hukuki muamele olup, vakfedenin irade beyanıyla kurulduğu için vakfı yararlananların kabulleri şart değildi. Lehlerine vakıf kurulan kimseler, yararlanmayı kabul etmedikleri takdirde, vakıftan fakirler yararlanırdı.

Vakıftan yararlanan kişileri, mütevellî ve nazırdan (idare eden) ayırmak gerekir. Osmanlı hukukunda vakıf, mütevellî adı verilen yöneticiler tarafından idare edilirdi. Mütevellî, genellikle bir kişi, büyük vakıflarda ise, birden çok kişi olabilirdi. Vakıf, mali ve idari yönden özerk bir kuruluş olduğu için, mütevellî, vakıfla ilgili bütün işleri dikkatli bir yönetici gibi yürütmek zorundaydı. Mütevellî, vakfı, vakıf senedindeki esaslara göre yönetmek, gelirin çoğaltılması için tedbirler almak, tahsisleri yapmak, bakım ve onarım işlerini yürütmek, çalışanların ücretlerini ödemekle yükümlüydü²³.

III- VAKIFLARIN ÇEŞİTLERİ

Vakıf çeşitlerini değişik şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Ancak Osmanlı döneminde kurulan vakıflar ile Cumhuriyet döneminde kurulan vakıflar arasında farklar vardır. Çünkü Cumhuriyet döneminde kabul edilmiş olan vakıf çeşitlerinden bazıları Osmanlı devrinde mevcut olmadığı gibi, kurulmuş olan

vakıf çeşitlerinin bir kısmı da Cumhuriyet devrinde mevcut değildir. Biz burada kısaca Osmanlı döneminde kurulan vakıfların çeşitlerinden bahsedeceğiz.

Osmanlı döneminde vakıflar, mülkiyet hakkının vakfedilmiş olup olmamasına göre, sahih vakıflar (gerçek vakıflar), sahih olmayan vakıflar (gerçek olmayan vakıflar); amaçlarına göre, hayri vakıflar, aile vakıfları ve nihayet idarelerine göre muhtelif çeşitlere ayrılırlardı.

1- Sahih Vakıflar – Sahih Olmayan Vakıflar: Osmanlı hukukunda vakıflar, bir malın mülkiyet veya tasarruf (yararlanma) hakkının vakfedilmiş olmasına göre "sahihsiz vakıflar" ve "sahihsiz olmayan vakıflar" olmak üzere ikiye ayrılırdı.

a. *Sahihsiz Vakıflar (Gerçek Vakıflar):* Vakfın her çeşit maddi varlıklarının, mülkiyetinin vakfın hükmi şahsiyetine ait olduğu vakıflardır. Bu çeşit vakıflarda, vakfı tesis eden vâkıfların vakfının idamesi ve yaşatılması için tahsis ettikleri kaynakları oluşturan menkul, gayrimenkul ve nakitlerin mülkiyeti vakfın kendisine aittir²⁴. Sahihsiz vakfın konusu olabilecek değerler, sadece maddi mallar, yani eşya olup, gayri maddi mal niteliğindeki haklar vakfedilemezdi. Bu nedenle, mesela bir alacak hakkının vakfı mümkün değildi. Ayrıca mülkiyet hakkı dışındaki sınırlı aynı haklar, söz gelişi, intifa veya irtifak hakkı da vakfa konu olamazdı²⁵. Aynı şekilde, ilke olarak ancak taşınmaz mallar vakfedilebilirdi. Menkul malların vakfedilmesi, çok istisnai hallerde mümkün olabiliyordu. Ayrıca vakfedilen şeyin muayyen ve malum olması, yani açıkça

²² *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar (Hanım Sultan Vakfiyeleri)*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s.15.

²³ Eren, Fikret, *agm.*, s.199. Geniş bilgi için bkz. Bahaeddin Yedişildiz, "18. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Tayip Gökbilgin Hatıra Sayısı, İstanbul 1982, s. 171-180.

²⁴ Öztürk, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1983, s.87; *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1973, s.2.

²⁵ Berkî, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Ankara 1966, s.55; Hatemi, Hüseyin, *age.*, s.98.

belirtilmiş olması gerekirdi. Sahih vakfa konu olan taşınmaz malın kendisinden ya da gelirinden yararlanılırdı²⁶.

b. *Sahih Olmayan Vakıflar (Gerçek Olmayan Vakıflar)*: Bu vakıflarda taşınmazın mülkiyet hakkı değil, tasarruf hakkı vakfedilebilirdi. Bu tür vakıflara İrsadi veya Tahsis Kabilinden Vakıflar da denirdi. Miri (Devlet Hazinesi) arazinin, yararlanma hakkının padişah veya başka bir kişi tarafından belirli bir amaca tahsisi, sahii olmayan vakıfları oluştururdu²⁷. Miri arazinin kuru mülkiyeti, devlete ait olduğundan, mülkiyet hakkı vakfa geçmez, devlette kalırdı. Vakıf, sadece miri arazinin yararlanma hakkına sahip olurdu.

2- Amaçları Yönünden Vakıf Çeşitleri

Vakıflar amaçları bakımından "Hayri Vakıflar" ve "Aile Vakıfları" olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Hayri vakıflarda, vakfeden malını, bir hayır işine vakfederken; aile vakıflarında mal, aile mensuplarının geleceğini korumak için vakfediliyordu. Burada Sosyal hayri bir amaç söz konusu değildi.

Sosyal müesseselerin bir kesiminden zengin, fakir, toplumun tamamı istifade eder. Toplumun kullanımına açık olan cami, yol, köprü, çeşme, kabristan gibi. Diğer kesiminden ise, sadece toplumun yoksulları yararlanır. Aşhanelerde pişirilen yemekler ile, yiyecek, ilaç ve diğer bütün tıbbi malzemesi vakıftan karşılanan hastane binalarının inşası, öğretmen maaşları dahil her türlü giderleri vakıf yoluyla karşılanan okullar hayri vakıfları oluşturuyordu²⁸.

3- İdaresi Bakımından Vakıf Çeşitleri

Vakıflar idareleri yönünden "Mazbut Vakıflar", "Gayri Mazbut Vakıflar" olarak ikiye ayrılırdı. Vakıflar Nezareti'nin kurulmasından önce vakıflar, fıkıh hükümlerine göre idare ediliyordu. Ancak Nezaret'in kurulmasından sonra, Nezaret'in vakfın idaresine müdahale edip etmemesine göre, vakıf çeşitleri ortaya çıkmıştır.

Vakıflar Nezareti tarafından idare edilen vakıflara mazbut vakıflar denir. Bunlar genellikle

Osmanlı hanedanı mensupları tarafından kurulmuş olan vakıflardır. Bunlar esasen Devlet Reisi veya onun adına memurları tarafından idare edilmekte olduğundan bir müddet sonra idareleri devlet idari teşkilatı içine girmiştir.

Gayri Mazbut Vakıflar, Vakıflar Nezareti'nin kontrolü altında doğrudan mütevellileri tarafından idare edilen vakıflardır²⁹. Gayri Mazbut Vakıflar da "Mülhak Vakıflar", "Müstesna Vakıflar" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Müstesna Vakıflar, Vakıflar Nezareti'nin kontrol ve müdahalesi olmadan doğrudan doğruya mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Bu tür vakıflar hem vergiden muaf tutulmuşlar, hem de idari açıdan istisnai bir duruma sokulmuşlardır. İlk etapta sayıları sekiz tane olan bu vakıflar, bazı din büyüklerine, gazilere ait vakıflardır. Mevlana Celaleddin Rumi Evkafı gibi.

IV- VAKIFLARIN ÖZELLİK VE NİTELİKLERİ

İslam dinini kabul etmelerinden sonra Türklerin, iktisadi ve sosyal hayatlarında yüzyıllar boyu tesirli bir rol oynamış bulunan vakıf müessesesi, sadece fakirlere yardım etmek gibi bir çerçevede kalmamış, aynı zamanda fikir, kültür, irfan ve imar gibi müesseseler üzerinde de derin izler bırakmıştır. Nitekim, bu yüzden Osmanlı Devleti'nin bütün hayatında bir iskân ve imar metodu olarak vakıfların oynamış olduğu büyük rolden kimse şüphe etmemektedir.

Şehirlerimizin her türlü kamu hizmetleri, sosyal yardımlaşma teşkilatı, ilmi, dini, medeni hayatın her türlü tezahürleri hep vakıflar yolu ile tanzim edilmiştir.

²⁶Mardin, Ebül'ula, *Toprak Hukuku Dersleri*, İstanbul 1947, s.56.

²⁷Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1978, s.26; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiye ve İslahatı Fikriye Kamusu*, C.V, İstanbul 1969, s.5.

²⁸Öztürk, Nazif, *age.*, s.101; Aydın, M.Akif, *age.*, s.270.

²⁹Öztürk, Nazif, *age.*, s.101; M.Akif, *age.*, s.270.

İslam âleminde vakıfların dini bir mahiyet taşıması, onların devamlılığını sağlıyordu. Nitekim dini inanç ve düşüncenin güçlü olduğu müesseseler olarak vakıflar, siyasi çalkantı ve idari istikrarsızlıklar dışında kalıyorlardı. Bu sayede vakıflar, toplum hayatımızda istikrar ve devamlılık sembolü olarak devam etmiştir. Vakıfların özelliklerini şu şekilde belirtebiliriz:

a. *Vakıf, bir amaç kuruluşudur:* Özel amaçlı bir mal topluluğu olarak vakıf, belirli bir amaca ulaşmak için kurulur. Bu amaç, hayri veya dini bir amaç olabileceği gibi, sosyal, bilimsel, sportif veya artistik bir amaç da olabilir. Vakıf, bir tüzel kişidir; ancak dernekler gibi bir kişi topluluğu olmayıp bir mal topluluğudur. Mal topluluklarında, üyelik veya ortaklık söz konusu olmaz. Bu sebeple, vakıfların, dernek veya şirketlerde olduğu gibi, üye veya ortakları yoktur. Burada sadece vakfın yöneticisi veya yönetim organı ile vakfın sağladığı menfaatten yararlanan kişiler vardır. Vakıf sayesinde bir mal topluluğu, bir amaç etrafında kurumlaşmakta, tüzel kişilik kazanmaktadır³⁰. Vakıf yoluyla hastane, okul, üniversite, araştırma merkez enstitüleri, huzur evleri, yaşlılar veya öğrenci yurtları, kütüphaneler hatta katma suları kurmak mümkündür. Burada son kullandığımız katma su tabiri, mecra içinde cereyan eden bir suya menbadan çıkan diğer bir suyun karıştırılması manasını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. İslam hukukuna göre, herkesin yararlanabileceği mallardan sayılan suyun toprak altından çıkarılması neticesi mülkiyeti iktisap olunabildiğinden birçok kimseler sahipsiz yerlerde yani kimsenin mülkü olmayan yerlerde masraflar yaparak buldukları suları kolayca istedikleri yere gönderme, akıtma yapabilmek ve o yere yakın vakıf kemerlere veya yollara bağlantı kurabilmek için gerekli malzemeyi kullanabilirler ve bu vakıfları temsil eden mütevellilerin izinlerini alarak buldukları suları kemer ve yollardaki büyük vakıf sularına katarlardı. Bu katılan suların genellikle üçte biri mecra hakkı diye vakfa bırakılır ve diğer üçte ikisi ise bulan tarafından istenilen mahalle akıtılırdı³¹.

b. *Vakıf bir yatırım kuruluşudur:* Vakıf, bir amaç kuruluşu olduğu kadar da bir yatırım

kuruluşudur. Vakıf bir yatırım kuruluşudur. Çünkü vakıf kurucusu, belirli bir amacı gerçekleştirmek, belirli bir hizmeti yapmak için belirli bir alana yatırım yapmaktadır. Vakıfların yapacağı hizmetlerin bir çoğu, aslında kamu hizmeti niteliği taşır. Özellikle hayır vakıflarıyla bilimsel, sosyal ve dini vakıflarda durum böyledir. Mesela hastane, okul, üniversite, araştırma enstitüsü, kütüphane, aşhane, huzur evi, öğrenci yurdu veya cami yapmaya yönelik vakıfların görecekleri hizmet, kamu hizmetinden başka bir şey değildir. Kamu hizmetinin belli bir zaman ve yerde kendini hissettiren sosyal bir ihtiyacın karşılanması amacıyla yürütülen bir faaliyet olduğu göz önünde tutulduğu takdirde, bu durum daha iyi anlaşılır³². Kamu hizmetinin görülmesi, belirli bir finansmana ihtiyaç gösterir. Söz konusu hizmetin görülmesi için gerekli olan personel, bina, araç ve gereç sağlamak için yapılacak giderler bu arada sayılabilir. Görülüyor ki vakıf, her şeyden önce bu yönü ile gelir getiren bir müessese olarak ortaya çıkmaktadır³³. Esasen vakfın bünyesinde bir amaca tahsis edilmiş olan mal topluluğu teşkil etmektedir³⁴.

Bugünkü Türk toplumunda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da vakfa dini olmaktan çok beledi bir kuruluş olarak bakmak gerekir³⁵. Genellikle şehrin bütününe ilgilendiren her türlü hizmetler vakıf kanalıyla yapılmışlardır. Batı dünyasında kilisenin, belediyenin veya devletin yaptığı işleri, bizde geniş ölçüde kişilerin kurdukları vakıflar yapmıştır. Böylece vakıf, dini bir görevi geniş ölçüde yerine getirirken, kendi çapında sosyal ve ekonomik sorunlara da çözüm bulmuştur.

³⁰ Hatemi, Hüseyin, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, 1, İstanbul 1979, s.53 vd.

³¹ Mardin, Ebul'ula, "İstanbul'un Vakıf Katma Suları", *Cemil Bilsel'e Armağan*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1939, s.240.

³² Yayla, Yıldızhan, *İdare Hukuku*, İstanbul 1985, s.64.

³³ Güneri, Hasan, *age.*, s.9.

³⁴ Akipek, Jale G., *Vakıflar*, Ankara 1970, s.4.

³⁵ Kuban, Doğan, "Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişimi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, S. VII, İstanbul 1968, s.67. Ayrıca bkz. Osman Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s.46; Osman Ergin, *Türk İmar Tarihinde Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler*, İstanbul 1944, s.35.

Bu bakımdan vakıf, elbirliğinin ve gönül birliğinin en güzel anlatış vasıtasıdır. Vakıf sisteminde kişi ile toplumculuk, halk ile devletçilik fikirleri yurda, yurttaşlara ve insanlığa hizmet yolunda mahirane bir biçimde birleştirilmiş ve kaynaştırılmıştır³⁶.

Vakıf müessesesi, yüzyıllar boyunca İslam-Türk toplumlarında, varlıklı kişilerin mal varlıklarını belirli amaçlara tahsis etmeleriyle doğmuş ve gelişmiştir. Vakfedilen mallar ve gelirleri, toplumsal yararı olan bazı hizmetlerin yerine getirilebilmesi için kullanılmış; vakıfta bulunan kişinin ölümünden yüzyıllar sonrasında dahi vakfın amacını oluşturan hizmetlerin aksamaksızın görülebilmesi sağlanmıştır.

Görmüş olduğu bu hizmetleri ile vakıf müessesesi, özel hukuk alanında sosyal adaleti sağlayan müesseselerin başında yer alır. Kısaca vakıf, özel mülkiyete konu olan bir hakkın yani taşınır ve taşınmaz mallarla, paraların arzu ve irade ile çoğu kez toplum yararına devamlı olarak tahsis edilmesinden ibarettir. Bu nedendir ki, sosyal adaletin yüzyıllar önce ülkemizin her yerinde atalarımız tarafından bu müesseselerde yaşatıldığını görmenin her zaman mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Türk-İslam toplumlarında, sosyal düzenin, kültürel ve sanat değerlerimizin korunması konusunda, vakıflarımızın önemi çok büyüktür. Böylesine önemli bir kuruluşun, her yönden Türk toplumuna ve Türklerin dışındaki diğer toplumlara da önemli hizmetler verdiği kuşkusuzdur.

Vakıflar, toplumsal huzursuzlukların giderilmesi ve toplumda sosyal refahın sağlanması, kültürel bozuklukların giderilmesi, ekonomik dengenin sağlanması, kısaca toplum düzeninin oluşturulmasında önemli bir görev ifa eden müesseselerimizdendir. Vakıflar, toplum içindeki dayanışmanın artırılması, aile ve toplum içinde kuşaklar arasındaki bağların

kuvvetlendirilmesi açısından önemli bir görev üstlenmiştir. İşte bu yolla, halkın ibadeti için camiler; eğitimi için medrese ve mektepler; okumak, bilgi ve görgüyü arttırmak için kütüphaneler; hastalara şifa bulmak için dar'üş-şifalar, hastaneler; akıl hastaları için bimarhaneler; açları doyurmak amacıyla imarethaneler; ticari temin için bedestenler, arastalar; susuzluğu gidermek ve temizlenmek için, su yolları-şadırvanlar-sebiller-hamamlar; kervancılar için kervansaraylar; yolcular için hanlar-tabhaneler; saati öğrenmek ve takip etmek için muvakkithaneler; ulaşım için köprüler inşa ederek yerleşik düzene geçmişler ve şehirleşmeyi tamamlamışlar, bu eserlerin devamlı ayakta kalması için de gelir getirici mülkler bırakılmış, personel atamaları yapılmış; dolayısıyla birçok kişiye iş imkanı ve devamlılık temin edilmiştir.

Temelinde Allah rızası, hayır duygusu, insanlık ve yurt sevgisi yatan vakıfların gelişmesinin başlıca sebeplerinden biri de İslam dininin hayri ve içtimai hizmetlere verdiği önemdir. Hz. Muhammed zamanından itibaren Müslümanlar arasında adeta bir yarışma hamlesi ile kurulmuş olan vakıflar, Türk-İslam toplumunda büyük ilerleme kat ederek, yüzyıllarca milletimizin ortak yardımlaşma duygularına tercüman olmuştur. Bugün bile bütün canlılığı ve haşmeti ile varlığını sürdüren vakıflar, toplumun ihtiyaçlarıyla birlikte hizmet alanlarını arttırarak yaşamaktadırlar.

Amacı ne olursa olsun, bir vakfın çalışmaları, Allah'ın rızasına ters ve toplumun zararına olmamalıdır. Din dahil bu dünyada var olan ve yapılan her şey insan mutluluğu içindir. İnsanın mutluluğuna engel olabilecek hiçbir şey yapılmamalıdır. Demek ki, vakıf yapmaktan esas amaç sahip olunan malların bir bölümünü ibadet ve hayır için insanlara sunarak Allah'ın rızasını kazanmaktır.

³⁶Kunter, H.Baki, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerinde Mücmel Bir Etüd", *Vakıflar Dergisi*, S.1, Ankara 1938, 2. Baskı, Ankara 1969, s.104.